

zum, nr. 906, 907; İÜ Ktp., TY, nr. 829, 6497; Manisa İl Halk Ktp., Çanşığır, nr. 5188/1; Cebeci İl Halk Ktp., nr. 34/1; Mevlânâ Müzesi, nr. 237; British Museum, Or., nr. 6481, 10.950; Vatikan Ktp., Turco, nr. 275). Bu nüshalar arasında özellikle İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüsha (nr. 829), eserin telif edildiği dönemde ve hareketli nesih hattıyla istinsah edilmesi bakımından önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Elvân-ı Şirâzî, *Tercüme-i Gülşen-i Râz*, Süleymaniye Ktp., Mihrîşah Sultan, nr. 173; Şebüsterî, *Gülşeni Râz* (trc. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1989, mütercim giriş, s. I-XXII; Latîfî, *Tezkire*, s. 45-47; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 674-675; Sehî, *Tezkire* (Kut), s. 179-180; İbrâhim Tennûrî, *Gülzâr-ı Ma'nevî*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 3368; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1268; Fâik Reşâd, *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul, ts., s. 127-129; *Osmanlı Müellifleri*, I, 110-111; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1976, s. 339; a.mlf., *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1980, s. 127, 355; Hıfzı Tevfik v.dğr., *Türk Edebiyatı Numuneleri*, İstanbul 1926, I, 259-264; Gölpınarlı, *Katalog*, I, 235; Âmil Çelebioğlu, *Sultan II. Murad Devri (824-855/1421-1451) Mesnevileri* (doçentlik tezi, 1976), Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, s. 231-245; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 430-431; Banarlı, *RTET*, I, 472; II, 700; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 276-279; Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Velî*, Ankara 1983, I, 52; Thury Jozsef, "On Dördüncü Asır Sonlarına Kadar Türk Dili Yâdigârları" (trc. Râgıb Hulûsî), *MTM*, II/4 (1331), s. 100-108; *TA*, XXX, 268-269.

MUSTAFA ÖZKAN

ELVİRA

(bk. GİRNATA).

ELVİYE-i SELÂSE

(الوية ثلاثه)

Osmanlılar döneminde
XIX. yüzyıl sonları ile

XX. yüzyıl başlarında Kars, Ardahan,
Batum sancaklarının ortak adı.

"Üç livâ" veya "üç sancak" anlamına gelen elviye-i selâse, Rumeli'de Makedonya bölgesini oluşturan Selânik, Manastır ve Kosova, bir aralık Yanya, Tırhala ve Manastır için de kullanılmışsa da daha ziyade Doksanüç Harbi'nden sonra, harp tazminatına karşılık olmak üzere Rusya'ya terk edilmeleriyle siyasî bir mesele olarak ortaya çıkan Kars, Ardahan ve Batum sancaklarını ifade eder.

Osmanlılar'ın mağlûp çıktığı 1877-1878 savaşları sonunda, Ruslar'ın harpteki zararları için savaş masraflarına karşılık olarak toplam 1.410.000.000 ruble harp

tazminatı istemeleri, malî sıkıntı içinde bulunan Osmanlılar'ın bu tazminatın büyük bir kısmına karşılık olmak üzere bazı toprak parçalarını terketmesiyle sonuçlanmıştı. Ayastefanos Antlaşması ile savaş tazminatı olarak bırakılan topraklar, Rumeli'de Dobruca ve Tuna ağzında bulunan bazı adalarla Anadolu'da Kars, Ardahan, Batum ve Beyazıt ile Soğanlı'ya kadar olan yerleri içine alıyordu (md. 19). Böylece bu üç sancak için kullanılan elviye-i selâse tabiri giderek yerleşti ve daha sonra da siyasî bir mesele olarak uzun süre gündemde kaldı.

Ayastefanos Antlaşması'na göre (madde 21), Rusya'ya bırakılan diğer yerlerde olduğu gibi elviye-i selâsede yaşayan halk göç etme ve mallarını serbestçe satma hakkına sahipti. Ancak üç yıl içinde göç etmeyenler Rus tâbiyetini kabul etmiş sayılacaklardı. Ayastefanos Antlaşması'nı değiştirmek üzere toplanan Berlin Kongresi'nde ise bu hükümler ufak tefek düzeltmeler dışında fazla değişmedi. Berlin Antlaşması'na göre (13 Temmuz 1878) Kars, Ardahan ve Batum'un Rusya'ya terki kabul edildi (md. 58); Eleşkirt vadisiyle Beyazıt Kalesi Osmanlı Devleti'ne geri verildi (md. 60).

Elviye-i selâsenin Rus idaresine geçmesinden sonra üç yıl zarfında 120.000 kişi bu sahayı terkederek Anadolu'nun daha iç kısımlarına göç etti. Bu göçlerin daha fazla devam etmesi ise Bâbü'lî'nin ahalinin yerinde kalması hususundaki teşvikleriyle engellendi. Fakat Rusya, bir taraftan müslüman nüfusun yerine çeşitli gayri müslim ahaliyi yerleştirmeye çalışırken diğer taraftan da bu bölgedeki Türk eserlerini tahrip ediyordu. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında Rus askerlerinin yanı sıra Ermeni komitacıları da müslüman ahaliye karşı çeşitli zulüm ve katliamda bulunmuşlardı. Fakat Rusya'daki Bolşevik İhtilâli'nden sonra Kars'a dönen bazı ileri gelenler bir İslâm cemiyeti kurmak suretiyle ahalinin Ermeni çetelerine karşı ortaklaşa hareket etmelerini sağlamaya çalışmışlardı.

Rusya, I. Dünya Savaşı sonunda imzaladığı 3 Mart 1918 tarihli Brest Litovsk Antlaşması ile elviye-i selâseyi Osmanlı Devleti'ne iade edince buna en çok Ermeniler tepki gösterdi. Fakat Türk ordusunun duruma hâkim olması üzerine bu sahada halkın serbest reyine başvurulması kararlaştırıldı. 1918 Haziranında yapılan plebisit ile bu toprakların anavatanına katılması kesinlik kazandı. Buna rağmen Mondros Mütarekesi'ne (30 Ekim

1918) göre Osmanlı ordusunun 1914 yılındaki sınırlarına çekilmesi ve bu sancakları 25 Ocak 1919 tarihine kadar tahliye etme mecburiyeti ortaya çıkınca bu sahanın İngiltere'nin desteğinde Gürcü ve Ermeniler'e verilmesi teklif edildi. Bunun üzerine, daha önce İslâm Cemiyeti adı altında birleşmiş olan müslüman halk, 6 Kasım 1918 günü Kars'ta Kars İslâm Şûrası adıyla geçici bir hükümet kurdu. 17-18 Ocak 1919 kongresinde de Batum'dan Nahçıvan'a kadar uzanan yerlerdeki müslüman halk, topraklarını Gürcüler'e ve Ermeniler'e karşı koruyan millî şûrânın adını Cenûb-i Garbî Kafkas hükümeti şeklinde değiştirdi. İngilizler 12 Nisan 1919'da bu hükümetin merkezi olan Kars'ı basarak hükümeti dağıttılar ve üyelerini Malta'ya sürdüler. Ertesi günü de buraları Ermeniler'e verdiler.

Bu sırada Ardahan Gürcü ordusunun işgaline uğradı. Büyük Millet Meclisi hükümetinin Kâzım Karabekir Paşa kumandasında sevkettiği 15. Kolordu Ermeni kuvvetlerini bozguna uğratarak 30 Ekim 1920 günü Kars'ı geri aldı. Ermeniler'le 20 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalandı. 23 Şubat 1921'de Ardahan, Çıldır ve Posof kazaları da Gürcü işgalinden kurtarıldı. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile Sovyet Rusya ve 13 Ekim 1921 tarihli Kars Muahedesi ile de Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan cumhuriyetleri bugünkü sınırları tanıdılar. Bu antlaşmalara göre, Kars ve Ardahan sancakları ile Aras'ın doğusundaki Sürmeli ve Batum'un güneyindeki Artvin Türkiye'ye bırakıldı. Böylece Batum yerine elviye-i selâseye Artvin dahil edilmiş oldu. Buna karşılık mîsâk-ı millî sınırları içinde kabul edilen ve hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde uzun tartışmalar yapılan Batum, Acara ve Çürüksu toprakları bağımsız bir cumhuriyet olan Gürcistan tarafında kaldı.

BİBLİYOGRAFYA :

Muâhedât Mecmuası, İstanbul 1298, IV, 183-201; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları*, Ankara 1985, I, 446-457; Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk* (Ankara 1927), İstanbul 1973, tür.yer.; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, Ankara 1953, s. 387-400; Ali Fuad Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, İstanbul 1955, tür.yer.; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1960, s. 764-827; Yuluğ Tekin Kurat, *Henry Leyard'ın İstanbul Elçiliği*, Ankara 1968, s. 68-72; Tevfik Bıyıklıoğlu, "Mondros Mütarekenâmesinde Elviye-i Selâse ile İlgili Yeni Vesikalar", *TTK Belleten*, XXI/84 (1957), s. 567-584; Gotthard Jäschke, "Die Elviye-i selâse Kars, Ardahan und Batum", *WI*, XVIII/1-2 (1977), s. 19-40; *TA*, XV, 122.

MAHIR AYDIN